

فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی
دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار
سال یازدهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۶
صص: ۲۴-۹

تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی جدید التألیف دوره ابتدایی

مریم افضل خانی^۱

چکیده

هدف از این پژوهش تحلیل محتوای کتاب‌های جدید التألیف اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس تکنیک ویلیام رومی بوده است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی بود و از نظر هدف کاربردی است. جامعه آماری در این پژوهش نیز کتاب‌های پایه سوم، چهارم و ششم مطالعات اجتماعی جدید چاپ شده دفتر تألیف بوده که به طور تصادفی از هر کتاب ۱۰ درس به عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات سیاهه تحلیل محتوای کتاب‌های جدید التألیف اجتماعی دوره ابتدایی است که براساس مبانی نظری تهیه و روایی آن توسط متخصصان علوم تربیتی تأیید شده است. واحد مطالعه درس‌های مندرج در کتاب و واحد تجزیه و تحلیل، متن، پرسش‌ها و تصاویر کتاب است که بر اساس مقوله‌های فعال و غیر فعال توسط فرمول ویلیام رومی تحلیل و ضریب درگیری آن‌ها مشخص شده است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد ضریب درگیری در مقوله پرسش با ۰/۷۹ بیشترین ضریب درگیری و تصاویر با داشتن ۰/۰۷ درگیری کمترین ضریب درگیری را داشتند؛ البته ضریب درگیری مقوله متن نیز ضریبی پائین بوده (۰/۱۹) که حاکی از غیرفعال و غیرپویا بودن کتاب‌های اجتماعی جدید التألیف داشته است. بنابراین، تصاویر و متن کتاب‌های جدید التألیف اجتماعی پایه سوم، چهارم و ششم به روش غیر فعال و غیر پویا و پرسش‌های کتاب به روش فعال تدوین شده‌اند.

کلید واژه‌ها: تحلیل محتوا، کتاب مطالعات اجتماعی. دوره ابتدایی، تکنیک ویلیام رومی

^۱ - استادیار و عضو هیات علمی دانشکده علوم تربیتی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران
afzalkhani_mr@yahoo.com

مقدمه

هدف‌های برنامه درسی پس از نیازسنجی، تعیین می‌شوند. همه‌ی فعالیت‌ها و طراحی‌های فرایند برنامه‌ریزی درسی در پرتو هدف‌ها انجام می‌گیرند. معمولاً در برنامه درسی، هدف‌ها به ظاهر «چشمگیر» نیستند ولی تهیه آن‌ها «وقتگیر» و تا حدودی پیچیده است؛ در واقع نیازها، کاستی‌ها و خلأها را نشان می‌دهند و به قصد پاسخگویی به آن‌ها هم تعیین می‌شوند. می‌توان گفت اگر هدف‌ها دقت عملی و آموزشی لازم انجام گیرد، نیازهای آموزشی تأمین نمی‌شوند ملکی (۱۳۸۹). برنامه‌ریزانی که حال‌نگر و آینده‌نگر هستند مهم‌ترین وظیفه نظام آموزشی مدرسه‌ای، را توانا سازی دانش آموزان برای سازگاری و انطباق بهینه با تغییر و تحولات اجتماعی می‌دانند و می‌خواهند دانش آموزان را به نحوی آماده کنند تا از عهده تحولات سریع در یک جامعه جدید برآیند. اینان موضوعاتی نظیر مطالعات جهانی، زبان‌های جدید و زنده، آموزش کامپیوتر و مطالعات محیطی را در اولویت قرار داده و همواره آماده‌اند تا کتاب درسی و محتوای آن را مطابق تحولات اجتماعی و مقتضیات زمان تغییر دهند. آنان نقش اصلی نظام آموزشی را زمینه سازی تغییرات اجتماعی برای ساختن یک جامعه بهتر می‌دانند. فتحی (۱۳۸۸).

نظام‌های آموزشی دروندادهایی دارند، یکی از مهمترین آن‌ها که همزمان در اختیار فراگیر و معلم قرار می‌گیرد و معیاری برای سنجش یادگیری، فراگیران محسوب می‌گردد؛ کتاب‌های درسی می‌باشد. کتاب‌های درسی مطلوب قادر خواهند بود تا سبب یادگیری بهتر و عمیق‌تر دانش آموزان شده و نقشه‌ی راهی برای آموزش کارآتر معلمان به شمار آید. نوریان (۱۳۹۴) اهمیت دوره ابتدایی از این جهت جلوه می‌کند که خصوصیات و نیازهای دانش آموزان در این دوره در مقایسه با مقاطع دیگر نمودی مثبت و سازنده دارد و این پیشرفت و سازندگی هم در نزد خود دانش آموز و هم در نزد والدین و معلمان ظاهر آشکاری دارد. رشد و توجه به نیازهای او مانند هر دوره دیگری دارای وظایف و تکالیف مشخصی است بدیهی است که اگر دانش آموزان از عهده این تکالیف و وظایف بر آیند به پختگی لازم در رشد و پیشرفت دست خواهند یافت و در غیر این صورت دانش آموز رفتار ناپخته و رشد نکرده‌ای را از خود نشان می‌دهند. لذا در دوره ابتدایی رشد و تربیت دانش آموزان مانند رشد جسمانی می‌باشد بر این عامل اثرگذار هستند. رشد کلامی و رشد حرکتی که عواملی چون (والدین، رادیو و تلویزیون، معلمان و توانایی خواندن) در پیشرفت تکلم و درک و فهم زبان و جمله سازی و تلفظ مؤثر می‌باشد

تأکید دارند. همچنین رشد شناختی که شامل نگهداری ذهنی، طبقه بندی ترتیب یا ردیف کردن، مفهوم زمان و مکان را از عوامل مؤثر رشد شناختی نام برد. و رشد عاطفی دانش آموزان بیشتر جنبه انسانی و روانی به خود می‌گیرد در حالی که در اوایل کودکی رشد عاطفی به محور اشیاء و وسایل مادی متمرکز بوده است و نهایتاً رشد اجتماعی که مهم‌ترین نیاز کودک در مدارس یعنی اجتماعی شدن را محقق می‌سازد. چنان که جان دیوئی معتقد است که مدرسه پلی است که دانش آموزان باید از آن بگذرند تا وارد اجتماع گردند. آگاهی از فرایندهای شناختی شاگردان در سنین مختلف از ضروری‌ترین وظایف معلم است؛ زیرا فرایند رشد شاگرد، علایق، میزان انگیزش، بلوغ عاطفی، سوابق اجتماعی و تجارب گذشته بر محتوا درس اثر گذار خواهد بود به علاوه ساخت ذهنی، هوش و تجربه‌های علمی فراگیران و هم چنین موقعیت‌های اجتماعی (فرایند اجتماعی شدن) از دیگر نیازهای فراگیران است؛ که یک برنامه درسی باید بتواند ساخت مطلوب «شدن» را در فراگیران بیافریند. و نهایتاً اینکه محتوای کتاب درسی باید به شاگردان فرصت دهد. تا دانش خود را خودشان بسازند؛ و فراگیران بیشتر از آن که به آموزش مستقیم نیازمند باشند، به فرصت‌های یادگیری مستقیم محتاج هستند. شعبانی (۱۳۹۲)

محتوای انتخاب شده باید از درجه بالای اهمیت برخوردار باشد. آراء، مفاهیم، اصول و تعمیم‌های اساسی باید به منظور تحقق هدف‌های برنامه درسی در محتوی طرح شوند. همچنین محتوا باید باعث رشد تواناییها، مهارت‌ها و گرایش‌های دانش آموزان شود. «تابا» خاطر نشان می‌سازد که نباید محتوا را صرفاً براساس جنبه‌های شناختی انتخاب کنیم؛ بلکه به ابعاد عاطفی نیز باید توجه شود. ملکی (۱۳۸۹) ضرورت و اهمیت تناسب محتوا با نیازها و علایق دانش آموزان از آن روست که یادگیری اساساً فرایندی است که مستلزم کوشش و تلاش فراوان است و تدام چنین تلاشی تنها رهین علاقه و رغبت دانش آموز به محتوای درسی می‌باشد. به همین دلیل بسیاری از روانشناسان و متخصصان تعلیم و تربیت برآنند که تا با شناسایی رغبت‌ها، علایق و نیازهای دانش آموزان با شایستگی و کفایت محتوا را تا حد زیادی فزونی بخشند. فتحی (۱۳۸۹) هاشمی‌پور (۱۳۹۲)، علیزاده (۱۳۹۲)، زمانی آرا و نیرو (۱۳۹۳)، نادر نژاد (۱۳۹۲) و موسوی (۱۳۹۲) در پژوهش‌های خود محتواهای کتاب‌های جدید التالیف دوره ابتدایی را از زوایای مختلفی نظیر اسناد بالادستی، مؤلفه‌های فراشناخت، اثربخشی مؤلفه‌های برنامه درسی مورد تحلیل قرار داده و به نتایج مختلفی دست یافتند. در ذیل به بخشی از این نتایج اشاره شده است:

زمانی آرا و نیرو (۱۳۹۳) نتیجه گرفتند: بیشترین میزان توجه کتاب‌های درسی (تعلیمات اجتماعی) دوره‌ی ابتدایی به مؤلفه مهارت روابط اجتماعی، شناخت ارزش‌ها، کنترل هیجانات و فشارهای روانی (خودکنترلی) که در حد بالا می‌باشد و کمترین آنها مهارت بهداشتی (زیستی و محیطی) که در حد پایین می‌باشد. مهارت تفکر خلاق، خودشناسی، تصمیم‌گیری و مسئولیت‌پذیری، مهارت برقراری ارتباط با دیگران در حد متوسط می‌باشد. موسوی (۱۳۹۲) مشخص کرد: توجه نسبتاً زیاد کتاب (۳۸۲ فراوانی) به بحث چند فرهنگی است اما نوعی عدم توازن در توزیع و پرداختن به شاخص (مؤلفه) های چند فرهنگی در فصل‌های کتاب وجود دارد همچنین میزان توجه کتاب به شاخص (مؤلفه) های مختلف چند فرهنگی با نوعی سوگیری یا تغافل یا سهل‌انگاری همراه است، طوری که به برخی شاخص (مؤلفه) اصلاً توجهی نشده است و این کم توجهی و عدم توجه به برخی شاخص (مؤلفه) ها علی‌رغم تاکید اسناد بالا دست به آنها، نشان از ضعف کتاب در انطباق با اسناد بالادست می‌باشد. هاشمی‌پور (۱۳۹۲) مشخص کرد: محتوای کتاب در ایجاد پرورش استدلال، منش تفکر، روش‌های مناسب برای پاسخگویی و طرح پرسش مناسب، موفق ولیکن در ایجاد کسب مهارت حل مسأله و مهارت نتیجه‌گیری در دانش‌آموزان ششم ابتدایی ناموفق بوده است. نادرزاد (۱۳۹۲) نتیجه‌گیری کرد: تحلیل کتاب‌های پایه ششم با توجه به مؤلفه‌های مهارت اجتماعی (همکاری و مشارکت، ارتباط و تعامل، تصمیم‌گیری، همدلی، مسئولیت‌پذیری، دوستی، جرأت‌ورزی) نشان می‌دهد که از بین ۸۲۳ صفحه کتاب‌های پایه ششم ۲۵۰ صفحه آن به مؤلفه مهارت اجتماعی تاکید داشته‌اند. از مجموع ۲۹۷ تصاویر موجود در کتاب‌ها ۶۰ مورد از آن‌ها بر مهارت اجتماعی تاکید داشته‌اند و کتاب‌های پایه ششم از نظر تأثیر تصاویر در فهم مهارت اجتماعی به دانش‌آموزان در حد ضعیف عمل کرده‌اند. کتاب فارسی در مجموع دارای ۶۸ مورد فراوانی مربوط به مؤلفه مهارت اجتماعی می‌باشد و کتاب مطالعات اجتماعی شامل ۶۵ فراوانی مرتبط با مهارت اجتماعی می‌باشد. درصد و تعداد مقوله‌های مرتبط با مهارت اجتماعی در کتاب هدیه‌های آسمانی ۴۸ مورد و در کتاب قران ۲۲ مورد و راهنمای تدریس تفکر و پژوهش شامل ۲۶ فراوانی مربوط به مهارت اجتماعی را در کل کتاب دارا می‌باشد. از بین کتاب‌های پایه ششم، کتاب مطالعات اجتماعی و فارسی دارای بیشترین فراوانی مربوط به مهارت اجتماعی می‌باشد. محتوی کتاب‌های پایه ششم ابتدایی از نظر در برداشتن مهارت‌های اجتماعی و تأثیری که می‌تواند در ایجاد و

پرورش این مهارت‌ها در دانش آموزان و یاری رساندن به بهبود رشد اجتماعی آنان داشته باشند، عملکردی متوسط داشته و نیازمند توجه بیشتری می‌باشد. علیزاده (۱۳۹۲) نتیجه گرفت: که میزان توجه به هر یک از مؤلفه‌های سواد مالی و اقتصادی در محتوای کتاب‌های درسی متفاوت است؛ ضمناً به مؤلفه‌های سواد اقتصادی بیشتر از سواد مالی پرداخته شده است. بابائی (۱۳۹۲) نتیجه گیری کرد: کتاب اجتماعی پایه ششم از جهت اهداف، محتوا، تجربیات یادگیری و ارزشیابی اثر بخش بوده و مشخص شد کتاب اجتماعی پایه ششم ابتدایی از نظر مؤلفه‌های برنامه درسی اثربخش بوده است. کوگیل^۱ (۲۰۱۵) در مقاله‌ای تحت عنوان محتوای ضروری در کلاس مطالعات اجتماعی بیان داشت: از نیازهای اصلی و اساسی دانش آموزان، استفاده از مهارت‌های لازم اجتماعی است. بررسی محتوای کتب مطالعات اجتماعی نشان می‌دهد که دانش آموزان توسعه و استفاده از مهارت‌های تفکر تاریخی مناسب در کلاس درس؛ شامل توانایی خواندن، نوشتن، صحبت، گوش دادن، و پروژه‌های کامل مبتنی بر تحقیق و تجزیه و تحلیل اسناد به مناسب اولیه و ثانویه را به نتیجه گیری در مورد آنچه که در پی یک رویداد تاریخی رخ داده است را در دانش آموزان ایجاد می‌کند. وندی اسکات و سها یانگ^۲ (۲۰۱۵) در مقاله‌ای تحت عنوان استاندارد ضروری دانش، مهارت و نگرش برای زندگی دموکراتیک: یک تحلیل محتوایی از استانداردهای ویرجینیا^۳ آموزش و مطالعات اجتماعی کتاب‌های درسی نتیجه گرفتند: از تجزیه و تحلیل محتوای تعلیمات اجتماعی کشف می‌شود؛ که کتاب‌های درسی و استانداردهای یادگیری ایالت ویرجینیا برای تعلیمات اجتماعی، فرهنگ شهروندی منطبق بر نیازهای منحصر به فرد دانش آموزان ترد شده است. این یافته‌ها تأیید می‌کند، پژوهش‌های قبلی را که نشان می‌دادند؛ که تعلیمات اجتماعی کتاب‌های درسی و استانداردهای دولتی بر احقاق حقوق فردی و فلسفه لیبرالیسم، آرمان مدنی جمع و فلسفه کلاسیک جمهوریت بر اساس شور و مشورت و اقدام جامعه است. فقدان محتوا که نمونه معتبر برای دانش آموزان به حاشیه رانده شده در روایت دموکراسی آمریکایی را فراهم می‌کند.

¹ - Cowgill

² - Wendy Scott & Young Hee Suh

³ - Virginia

بنابراین توجه به نیازهای فراگیران از مسائل انکار ناپذیر فرایند برنامه ریزی و آموزش است. اما باید توجه داشت که مطرح کردن نیازهای شاگردان بدون توجه به نیازهای جامعه بی معنی خواهد بود. زیرا فرد تربیت شده باید در درون جامعه زندگی کند. لذا با توجه به اهمیت و ضرورت مسأله مطرح شده در موضوع مورد نظر، محقق درصدد آن است تا محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی جدید التالیف دوره ابتدایی با تکنیک‌های ویلیام رومی را بررسی نماید.

سؤالات تحقیق

- ۱- آیا میزان به کارگیری شیوه‌ی ارائه‌ی فعال در متن کتاب‌های اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس تکنیک ویلیام رومی در حد مطلوبی قرار دارد؟
- ۲- آیا پرسش‌های کتاب‌های مطالعات اجتماعی جدید التالیف به شیوه فعال بر اساس تکنیک ویلیام رومی ارائه شده است؟
- ۳- آیا تصاویر کتاب‌های مطالعات اجتماعی جدید التالیف دوره ابتدایی، به شیوه فعال بر اساس تکنیک ویلیام رومی ارائه شده است؟

روش تحقیق

نوع تحقیق در این پژوهش توصیفی و روش آن، روش تحلیل محتوا بر اساس روش ویلیام رومی است. جامعه‌ی پژوهش، کتاب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی سال ۹۴-۱۳۹۳ می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش شامل کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم و ششم دوره ابتدایی مربوط به سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ می‌باشند. چون کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم برای سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴ مورد تغییر قرار می‌گیرد، نمی‌توان از این کتاب برای تجزیه و تحلیل استفاده کرد. و بر حسب تکنیک ویلیام رومی از هر کتاب ده متن، ده تصویر و ده پرسش انتهایی درس به عنوان نمونه‌ی پژوهش انتخاب شدند. بدین گونه ابتدا بعد از تنظیم یک جدول با ۷ ستون و قرار دادن شماره دروس به طور نامرتب و انتخاب تصافی از بین آن‌ها جامعه نمونه انتخاب شد.

تحلیل مقوله متن: واحد مطالعه، درس‌های کتاب است. برای تحلیل متن، جملات هر درس بررسی می‌شود. در تحلیل مقوله‌ها و محاسبه‌ی شاخص درگیری با متن، مقوله‌های غیرفعال شامل A(بیان حقیقت)، B(بیان نتایج یا اصول کلی)، C(بیان تعاریف)، D(سؤال‌هایی که پاسخ آن‌ها در

متن وجود دارد) و مقوله‌های فعال شامل E (سؤال‌هایی که پاسخ آن‌ها بعد از خواندن متن می‌باشد)، F (سؤال‌هایی به منظور جلب توجه)، G (سؤال‌های عملی)، H (نتایج به دست آمده توسط فراگیر)، I (سؤال‌هایی با هدف پیوند مطالب جدید و قدیم)، J (جنبه ادبی) که از تقسیم مقوله‌های فعال بر غیرفعال ضریب درگیری به دست می‌آید.

تحلیل مقوله پرسش: منظور پرسش‌هایی است که در آخر هر درس آورده شده است. در تحلیل مقوله‌ها و محاسبه‌ی شاخص درگیری با پرسش‌ها، مقوله‌های غیرفعال شامل A (سؤال‌هایی که جواب آن‌ها مستقیماً در کتاب هست)، B (نقل تعاریف) و مقوله‌های فعال شامل C (سؤال‌هایی که فراگیر باید از متن کمک بگیرد)، D (حل مسأله) می‌باشد. از تقسیم مقوله‌های فعال بر غیرفعال ضریب درگیری به دست می‌آید.

تحلیل تصاویر: واحد تحلیل تصاویر، نقشه، نقاشی، نمودار، عکس‌های کتاب و شکل است. در تحلیل مقوله‌ها و محاسبه‌ی شاخص درگیری با تصاویر، مقوله‌های غیرفعال شامل، A (به منظور توضیح موضوع)، B (انجام فعالیت توسط دانش‌آموز) و مقوله‌های فعال شامل، C (روش فراهم کردن وسایل برای انجام فعالیت)، D (تصاویری که برای فهم نیاز به دقت و تجزیه و تحلیل دارد) می‌باشند.

برای برآورد پایایی سیاهه تحلیل محتوا، بایستی تحلیل محتوای یک متن یا برنامه توسط دو یا چند تحلیل‌گر انجام شود، بدین منظور یک کارشناس ارشد برنامه‌ریزی درسی همراه با پژوهش‌گر با استفاده از سیاهه‌ی تنظیم شده، کار تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی را انجام داد که مقدار ضریب همبستگی بین دو تحلیل مستقل، ۰/۷۶ بوده است. حوزه‌ی مطالعه شامل کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی سال ۹۵-۱۳۹۴ است. واحد مطالعه، درس‌های مندرج در کتاب‌های یادشده می‌باشد و واحد تجزیه و تحلیل، جمله، پرسش‌ها و تصاویر است. در این روش محتوای کتاب اعم از متن، پرسش‌ها و تصاویر آن‌ها بررسی می‌شود. کل محتوا بر اساس دو مقوله‌ی فعال و غیرفعال تحلیل می‌شود. ملاک تشخیص مقوله‌های فعال و غیرفعال تقسیم‌بندی رومی^۱ (۱۹۶۸) است. فرم‌هایی در ارتباط با متغیرهای تحقیق، تهیه و تنظیم گردید. سپس با استفاده از فرمول زیر ضریب درگیری متن محاسبه شد:

^۱ - Romey

ضریب درگیری متن‌ها=متون توصیفی /متون استنباطی
تفسیر: اگر جواب ۰/۵ یا بیشتر باشد متون بر تعمق تاکید دارد. در غیر این صورت متون بر حفظ و تکرار تاکید دارد.

در فرم بررسی با استفاده از فرمول زیر ضریب درگیری پرسش را محاسبه می‌کنیم:
ضریب درگیری پرسش=پرسش توصیفی /پرسش استنباطی
تفسیر: اگر جواب ۰/۵ یا بیشتر باشد پرسش بر تعمق تاکید دارد. در غیر این صورت پرسش‌ها بر حفظ و تکرار تاکید دارد.

در فرم بررسی با استفاده از فرمول زیر ضریب درگیری تصاویر را محاسبه می‌کنیم:
ضریب درگیری تصاویری=تصاویر توصیفی /تصاویر استنباطی
تفسیر: اگر جواب ۱ یا بیشتر باشد تصاویر بر تعمق تاکید دارد. در غیر این صورت تصاویر بر حفظ و تکرار تاکید دارد.

یافته‌ها

سؤال اول: میزان به کارگیری شیوه‌ی ارائه‌ی فعال در متن کتاب‌های اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس تکنیک ویلیام رومی در حد مطلوبی قرار دارد.
جدول شماره ۱ مربوط به داده‌های مقوله متن است. در سطر جدول، قسمت‌های درس، عنوان درس، شماره صفحه و جملات درس مشخص شده است. به علت زیادی جملات از هر درس تعداد ۱۰ جمله به عنوان نمونه از متن تعیین شده است.
محاسبه شاخص درگیری در خصوص متن: پس از بررسی نمونه پژوهش در جدول فوق نتایج بررسی ارائه می‌شود. بر اساس محاسبه آماری که از تقسیم تعداد مقوله‌های فعال (E,F,G,H) بر مقوله‌های غیر فعال (A,B,C,D) ضریب درگیری در خصوص متن مشخص می‌شود:

$$= \frac{47}{253} = 0.19 \frac{30+4+13}{229+10+9+5}$$

با توجه به اینکه ضریب درگیری در خصوص متن ۰/۱۹ به دست آمده است و این ضریب درگیری از میزان تعیین شده توسط ویلیام رومی یعنی ۰/۴ کمتر است در نتیجه متن کتاب‌های مطالعات اجتماعی جدید التالیف (سوم، چهارم و ششم) در سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴ مبتنی بر غیرفعال و غیرپویاست.

جدول ۱. بررسی مربوط به مقوله متن درس

کتاب	شماره درس	مفهوم	بیان حقیقت	نتایج و اصول کلی	تعاریف	سؤالی که پاسخ در متن آمده	سؤالات ملزم به تجربه و تحلیل	بیان نتایج توسط خود دانش آموز	انجام آزمایش	سؤال جلب توجه بدون پاسخ	ملاحظه کردن و منهای بیه	بیان معانی	فراوانی	علاقت									
														J	I	H	G	F	E	D	C	B	A
مطالعات اجتماعی پایه ششم	درس ۱	۷	۳	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۳	۷	۲	-	-	۱	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۵	۹	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۸	۶	۲	۲	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۱۰	۹	-	۱	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۱۱	۱۰	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۱۷	۸	۱	۱	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۱۸	۷	-	-	-	-	-	-	-	۳	-	-	۱۰										
	درس ۲۲	۱۰	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰										
	درس ۲۴	۱۰	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰										
مطالعات اجتماعی پایه چهارم	درس ۲	۱۰	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۵	۱۰	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۷	۱۰	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۸	۹	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۱۲	۹	-	۱	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۱۴	۱۰	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۱۵	۶	-	۴	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۱۸	۷	-	-	-	۳	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۲۱	۳	-	-	-	-	۵	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۲۲	۹	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	۱۰											
مطالعات اجتماعی پایه سوم	درس ۳	۹	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۷	۱۰	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۹	۴	۱	-	-	۳	-	۲	-	-	-	۱۰											
	درس ۱۱	۴	-	-	-	۳	-	-	-	۲	-	۱۰											
	درس ۱۴	۱۰	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۱۶	۷	-	-	-	۳	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۱۸	۶	-	-	-	۳	-	۱	-	-	-	۱۰											
	درس ۱۹	۴	-	-	-	۶	-	-	-	-	-	۱۰											
	درس ۲۱	۷	-	-	-	۳	-	-	-	۱	-	۱۰											
	درس ۲۳	۳	-	-	-	۲	-	۱	-	۴	-	۱۰											
فراوانی	۲۲۹	۱۰	۹	۵	۳۰	۵	۳۰	۴	-	۱۳	-	۳۰۰											
درصد	۷۶/۳	۳/۳	۳/۰	۱/۷	۱۰	۱/۳	۱۰	۴/۳	-	۴/۳	-	۱۰۰											

سؤال دوم: آیا پرسش های کتاب های مطالعات اجتماعی جدید التألیف به شیوه فعال بر اساس تکنیک ویلیام رومی ارائه شده است؟

جدول ۲. بررسی فراوانی پرسش های کتاب اجتماعی

کتاب	مفهوم علامت	A	B	نتیجه گیری C	حل مسئله D	فراوانی
درس ۱	-	-	-	۴	-	۴
درس ۳	۱	۱	۱	۲	-	۴
درس ۵	۲	-	-	۱	۱	۴
درس ۸	-	-	-	۴	۲	۶
درس ۱۰	۱	۱	-	۱	۱	۳
درس ۱۱	۲	-	-	۲	۱	۵
درس ۱۷	۱	۲	۲	۴	۱	۸
درس ۱۸	-	-	۱	۲	۳	۶
درس ۲۲	۱	۱	۱	۶	۱	۹
درس ۲۴	۱	۲	۳	۳	۱	۷
درس ۲	-	-	۱	۳	۲	۶
درس ۵	۴	-	۳	۲	-	۹
درس ۷	۳	-	۱	-	-	۴
درس ۸	-	-	۳	۳	-	۶
درس ۱۲	۱	-	-	۱	-	۲
درس ۱۴	۲	-	-	-	-	۲
درس ۱۵	۴	-	۵	-	-	۹
درس ۱۸	۱	-	-	-	-	۱
درس ۲۱	۱	۳	-	-	-	۴
درس ۲۲	-	-	-	۱	-	۱
درس ۳	۱	۱	-	۳	-	۵
درس ۷	-	-	-	۴	-	۴
درس ۹	۱	-	-	۱	-	۲
درس ۱۱	-	-	۱	-	-	۱
درس ۱۴	۱	-	۱	-	-	۲
درس ۱۶	۱۰	-	-	۲	-	۱۲
درس ۱۸	۱۵	-	-	-	-	۱۵
درس ۱۹	۴	-	-	۲	-	۶
درس ۲۱	۵	-	-	-	-	۵
درس ۲۳	-	-	۲	۱	-	۳
فراوانی	۶۲	۲۸	۵۲	۱۳	۱۵۵	
درصد	۴۰	۱۸/۱	۳۳/۵	۸/۴	۱۰۰	

محاسبه شاخص درگیری در خصوص پرسش: بر اساس محاسبه آماری که از تقسیم تعداد مقوله های فعال (C,D) بر مقوله های غیر فعال (A,B) ضریب درگیری در خصوص متن

مشخص می شود:

$$= \frac{65}{90} = 0.72 \frac{52+13}{62+28}$$

با توجه به اینکه ضریب درگیری در خصوص پرسش ۰/۷۲ به دست آمده است و این ضریب درگیری از میزان تعیین شده توسط ویلیام رومی یعنی بین ۰/۴ تا ۱/۵ است در نتیجه پرسش کتاب‌های مطالعات اجتماعی جدیدالتألیف (سوم، چهارم و ششم) در سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴ مبتنی بر فعال و پویاست.

پرسش سوم: آیا تصاویر کتاب‌های جلدالتألیف دوره ابتدایی، به شیوه فعال بر اساس تکنیک ویلیام رومی ارائه شده است؟

ردیف	مفهوم	تشریح موضوع	انجام آزمایش	شیوه جمع آوری	هیچ‌کدام از موارد ذکر شده	فراوانی	مطالعات اجتماعی پایه ششم	
							علامت	کلاس
		A	B	C	D			
۱	درس ۱	۲	-	۱	-	۳		
۲	درس ۳	۱	-	-	-	۱		
۳	درس ۵	۱	-	-	-	۱		
۴	درس ۸	۲	-	۳	-	۵		
۵	درس ۱۰	۵	-	-	-	۵		
۶	درس ۱۱	۵	-	۴	-	۹		
۷	درس ۱۷	۲	-	۳	-	۵		
۸	درس ۱۸	۲	-	۶	-	۸		
۹	درس ۲۲	۴	-	۵	-	۹		
۱۰	درس ۲۴	۲	-	۲	-	۴		
۱۱	درس ۲	۶	۱	-	-	۷		
۱۲	درس ۵	۹	-	-	-	۹		
۱۳	درس ۷	۴	۱	-	-	۵		
۱۴	درس ۸	۷	۲	۳	-	۱۲		
۱۵	درس ۱۲	۷	-	۲	-	۹		
۱۶	درس ۱۴	۷	-	۲	-	۹		
۱۷	درس ۱۵	۷	-	۳	-	۸		
۱۸	درس ۱۸	۸	-	۵	-	۱۳		
۱۹	درس ۲۱	۱	۱	-	-	۲		
۲۰	درس ۲۲	۸	-	-	-	۸		
۲۱	درس ۳	۸	-	-	-	۸		
۲۲	درس ۷	۴	-	۱	-	۵		
۲۳	درس ۹	۲	۲	-	-	۴		
۲۴	درس ۱۱	۳	-	۵	-	۸		
۲۵	درس ۱۴	۱	-	-	-	۱		
۲۶	درس ۱۶	۳	-	۱	-	۴		
۲۷	درس ۱۸	۷	-	۱	-	۸		
۲۸	درس ۱۹	۵	-	-	-	۵		
۲۹	درس ۲۱	۴	۲	-	-	۶		
۳۰	درس ۲۳	۹	۱	۲	-	۱۲		
۳۱	فراوانی	۱۳۶	۱۰	۴۹	-	۱۹۵		
۳۲	درصد	۶۹/۸	۵/۱	۲۵/۲	-	۱۰۰		

محاسبه شاخص درگیری در خصوص پرسش: بر اساس محاسبه آماری که از تقسیم تعداد مقوله‌های چهارگانه فوق، مقوله (A)، غیر فعال و (B) مقوله فعال قلمداد می‌شود و مقوله‌های (C) و (D) مقوله‌های خنثی هستند. برای محاسبه ضریب درگیری، در اینجا نیز مقوله فعال بخش بر مقوله غیر فعال می‌شود.

$$= \frac{0.07 \cdot 10}{136}$$

با توجه به اینکه ضریب درگیری در خصوص پرسش ۰/۰۷ به دست آمده است و این ضریب درگیری از میزان تعیین شده توسط ویلام رومی یعنی کمتر از ۰/۴ است در نتیجه تصاویر کتاب‌های مطالعات اجتماعی جدیدالتألیف (سوم، چهارم و ششم) در سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴ مبتنی بر غیرفعال و غیرپویاست.

بحث و نتیجه گیری

نخستین یافته‌ی این پژوهش حاکی است که متون کتاب‌های مطالعات اجتماعی جدیدالتألیف (سوم، چهارم و ششم) در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ مبتنی بر غیرفعال و غیرپویاست. که ضریب درگیری در متن‌های کتاب اجتماعی دوره ابتدایی ۰/۱۹ که غیرفعال و غیرپویاست، زیرا ضریب درگیری دانش آموزان کمتر از ۰/۴ است؛ به عبارتی دیگر به عبارتی، متون داستانی و حکایت‌ها، حالتی غیرفعال دارد و زمینه را برای تفکر فراهم نمی‌کند، جای هرگونه تفسیر و نتیجه‌گیری را می‌گیرد و زمینه را برای رسیدن به سطوح بالای حیطه‌ی شناختی را از دانش آموز سلب می‌کند. و این یافته با یافته‌های نتایج زمانی آرا و نیرو (۱۳۹۳)، بابائی (۱۳۹۲) و دانیال کوگیل (۲۰۱۵) مغایرت دارد چرا که زمانی آرا و نیرو (۱۳۹۳) نتیجه گرفتند: بیشترین میزان توجه کتاب‌های درسی (تعلیمات اجتماعی) دوره‌ی ابتدایی به مؤلفه مهارت روابط اجتماعی، شناخت ارزش‌ها، کنترل هیجانات و فشارهای روانی (خودکنترلی) که در حد بالا می‌باشد و کمترین آنها مهارت بهداشتی (زیستی و محیطی) که در حد پایین می‌باشد. مهارت تفکر خلاق، خودشناسی، تصمیم‌گیری و مسئولیت‌پذیری، مهارت برقراری ارتباط با دیگران در حد متوسط می‌باشد. و بابائی (۱۳۹۲) مشخص کرد: کتاب اجتماعی پایه ششم از جهت اهداف، محتوا، تجربیات یادگیری و ارزشیابی اثر بخش بوده و مشخص شد کتاب اجتماعی پایه ششم ابتدایی از نظر مؤلفه‌های برنامه درسی اثربخش بوده است. دانیال کوگیل (۲۰۱۵) نشان می‌دهد که دانش آموزان توسعه و استفاده از مهارت‌های تفکر تاریخی مناسب در کلاس درس؛ شامل توانایی

خواندن، نوشتن، صحبت، گوش دادن، و پروژه‌های کامل مبتنی بر تحقیق و تجزیه و تحلیل اسناد به مناسب اولیه و ثانویه را به نتیجه گیری در مورد آنچه که در پی یک رویداد تاریخی رخ داده است را در دانش آموزان ایجاد می‌کند.

دومین یافته‌ی این پژوهش بیانگر این موضوع است که ضریب درگیری در متن‌های کتاب اجتماعی دوره ابتدایی ۰/۷۲ محاسبه شد که فعال و پویا تشخیص داده شده است، به عبارتی دقیق‌تر می‌توان اعلام کرد که پرسش‌های کتاب‌های اجتماعی دوره ابتدایی می‌توان به دانش آموزان و فراگیران کمک کنند تا ذهنی فعال و کنکاشگر داشته باشند و به سطوح بالای حیطه‌ی شناختی بلوم، نظیر تجزیه و تحلیل و داوری برسد. و این یافته با نتایج پژوهش نادرنژاد (۱۳۹۲)، موسوی (۱۳۹۲) و علیزاده (۱۳۹۲) مطابقت دارد، چرا که نادرنژاد (۱۳۹۲) نتیجه گرفت: تحلیل کتاب‌های پایه ششم با توجه به مؤلفه‌های مهارت اجتماعی (همکاری و مشارکت، ارتباط و تعامل، تصمیم‌گیری، همدلی، مسئولیت‌پذیری، دوستی، جرأت‌ورزی) نشان می‌دهد که از بین ۸۲۳ صفحه کتاب‌های پایه ششم ۲۵۰ صفحه آن به مؤلفه مهارت اجتماعی تاکید داشته‌اند. و علیزاده (۱۳۹۲) نتیجه گرفت: که میزان توجه به هر یک از مؤلفه‌های سواد مالی و اقتصادی در محتوای کتاب‌های درسی متفاوت است؛ ضمناً به مؤلفه‌های سواد اقتصادی بیشتر از سواد مالی پرداخته شده است.

در ادبیات برنامه ریزی درسی از این ملاک به عنوان «قابل یادگیری بودن» محتوا نام برده می‌شود. منظور از این ملاک آن است که از آنجا که دانش آموزان باید آنچه را که تحت عنوان محتوا به آنها آموزش داده می‌شود، یاد بگیرند؛ این محتوا باید قابل یادگیری باشد. مفهوم قابل یادگیری به سه نکته اساسی اشاره دارد: محتوا باید متناسب با رشد و پرسش عقلی دانش آموزان انتخاب شود. محتوا باید متناسب با تجربیات قبلی دانش آموزان انتخاب شود. محتوا باید متناسب با تفاوت‌های فردی دانش آموزان در زمینه یادگیری انتخاب شود. ضرورت و اهمیت تناسب محتوا با نیازها و علایق دانش آموزان از آن روست که یادگیری اساساً فرایندی است که مستلزم کوشش و تلاش فراوان است و تداوم چنین تلاشی تنها رهین علاقه و رغبت دانش آموز به محتوای درسی می‌باشد؛ به همین دلیل بسیاری از روانشناسان و متخصصان تعلیم و تربیت برآنند تا با شناسایی رغبت‌ها، علایق و نیازهای دانش آموزان با شایستگی و کفایت محتوا را تا حد زیادی فزونی بخشند. تناسب محتوا با زندگی واقعی دانش آموزان: یکی دیگر از ملاک‌های

تناسب محتوا با ویژگی دانش آموزان است. اگر چه از لحاظ نظری، انطباق محتوای برنامه درسی با شرایط واقعی زندگی باید هم در مرحله طراحی برنامه درسی توسط برنامه ریزان و هم در مرحله اجرای برنامه‌های درسی توسط معلمان و مجریان صورت پذیرد اما از یکسو به دلیل عدم وجود امکانات و تجهیزات لازم در سطح مدارس و از سوی دیگر به علت کیفیت و تجربه متفاوت آموزشی معلمان، رعایت تناسب محتوا در مرحله طراحی برنامه درسی از ضرورت زایدالوصفی برخوردار می‌گردد. محتوا باید زمینه ساز تجربیات و یادگیری بعدی دانش آموزان باشد: محتوا باید بستری را ایجاد کند که به موجب آن دانش آموز مستقلاً به یادگیری بپردازد (فتیحی، ۱۳۸۸: ۱۲۶).

و آخرین یافته‌ی پژوهش نشان داد که: ضریب درگیری دانش آموزان در مقوله تصویر عدد محاسبه شده، ۰/۰۷ است که ضریبی ضعیف است و می‌توان گفت که دانش آموزان در در سطوح دانش و درک و فهم حیطه شناختی باقی می‌گذارند و یا تصاویر در کتاب‌های اجتماعی دوره ابتدایی تصاویری غیرفعال و غیرپویا می‌باشند. و این یافته با نتایج نادر نژاد (۱۳۹۲) و نندی اسکات و سهایانگ (۲۰۱۵) مطابقت دارد؛ و نندی اسکات و سهایانگ (۲۰۱۵) نتیجه گرفتند: از تجزیه و تحلیل محتوای تعلیمات اجتماعی کشف می‌شود؛ که کتاب‌های درسی و استانداردهای یادگیری ایالت ویرجینیا برای تعلیمات اجتماعی، فرهنگ شهروندی منطبق بر نیازهای منحصر به فرد دانش آموزان ترد شده است. این یافته‌ها تأیید می‌کند، پژوهش‌های قبلی را که نشان می‌دادند؛ که تعلیمات اجتماعی کتاب‌های درسی و استانداردهای دولتی بر احقاق حقوق فردی و فلسفه لیبرالیسم، آرمان مدنی جمع و فلسفه کلاسیک جمهوریت بر اساس شور و مشورت و اقدام جامعه است. فقدان محتوا که نمونه معتبر برای دانش آموزان به حاشیه رانده شده در روایت دموکراسی آمریکایی را فراهم می‌کند. و با نتایج پژوهش هاشمی‌پور (۱۳۹۲) مغایرت دارد، چرا که وی مشخص کرد: محتوای کتاب در ایجاد پرورش استدلال، منش تفکر، روش‌های مناسب برای پاسخگویی و طرح پرسش مناسب، موفق ولیکن در ایجاد کسب مهارت حل مسأله و مهارت نتیجه‌گیری در دانش آموزان ششم ابتدایی ناموفق بوده است. انتخاب تصاویر کار مشکلی است، چرا که پیدا کردن مواردی که بتواند ذهن دانش آموزان را به موارد بالای حیطه‌ی شناختی هدایت کند و در عین حال سطوح مختلف حیطه‌های عاطفی را در بر بگیرد بسیار سخت

است؛ اما در دوره حاضر با کمک گیری از تکنیک‌های صنعت چاپ و نرم افزارهای مختلف رایانه‌ای می‌توان دقیقاً موضوع چالش‌ها و درگیر را در کتاب‌ها ارائه کرد.

منابع

بابایی، بهاره. (۱۳۹۲) تحلیل محتوای کتابهای درسی مطالعات اجتماعی و علوم تجربی بر اساس مؤلفه‌های هوش هیجانی. پژوهش‌های برنامه درسی، شماره ۲.

زمانی آرا، فرناز. نیرو، ملودی. (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتاب‌های علوم اجتماعی دوره ابتدایی تحصیلی از نظر میزان تاکید بر آموزش ارزش‌ها و مهارت‌های اجتماعی بر اساس نظرات معلمان؛ همایش سومین همایش ملی سالیانه علوم مدیریت نوین.

شعبانی، حسن. (۱۳۹۲). مهارت‌های آموزشی و پرورشی (روش‌ها و فنون تدریس). تهران: سمت. عزیزاده، لیلا. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ریاضی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های سواد مالی و اقتصادی؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی.

فتحی، کوروش. (۱۳۸۸). اصول برنامه ریزی درسی. تهران: ایران زمین.

ملکی، حسن. (۱۳۸۹). مبانی برنامه ریزی درسی آموزش متوسطه. تهران: سمت.

ملکی، حسن. (۱۳۹۲). برنامه ریزی درسی (راهنمای عمل). مشهد: پیام اندیشه.

موسوی، احسان. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم دبستان سال تحصیلی (۹۱-۹۲) بر اساس شاخص (مؤلفه) های چند فرهنگی مستخرج از اسناد بالادستی؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود در دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی.

نادرزاد، سارا. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی پایه ششم ابتدایی بر اساس پرورش مؤلفه‌های مهارت اجتماعی؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه مازندران.

نوریان، محمد. (۱۳۹۴). تحلیل برنامه‌های درسی دوره ابتدایی ایران؛ انتشارات گویش نو

هاشمی‌پور، طاهره سادات. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود در دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

Daniel A. Cowgill II. (2015). **Primary Sources in the Social Studies Classroom: Historical Inquiry with Book Backdrops**; Social Studies Research and Practice www.socstrp.org

Wendy Scott. Young Hee Suh. (2015). **Standardizing the Essential Knowledge, Skills, and Attitudes for Democratic Life: A Content Analysis of Virginia Standards of Learning and Social Studies Textbooks** pages: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00377996.2015.1005282#.VaDYtrXHjIU>

Romey, W. (1968). **Inquiry techniques for teaching science**, London: prentice hall.